

Recenzija
UDK 301-053.7

EMPIRIJSKI UVID U STILOVE ŽIVOTA MLADIH

Benjanin Čulig

Filozofski fakultet, Zagreb

U posljednjih pet do šest godina učestala je pojava napisa, rasprava, studija itd. o mladima i njihovom svijetu. Iako bi se našlo onih koji bi sve češću istraživačku intervenciju¹, na planu društveno-znanstvenog uvida u omladinsku populaciju, proglasili empirističkim pomodarstvom (što je u ostalom, uvijek pomalo i točno), smatram da su uzroci dublji a proizlaze s jedne strane iz značajnijih promjena u društvenoj strukturi i društvenim odnosima, a s druge iz na izgled nove pozicije omladine u podjeli rada. Čini se da omladina dobiva novu »šansu«, da novi tretman nosi u sebi uvažavanje mladih kao značajne društvene grupe. No, da li je to zaista tako? Ili je to možda posljedica uvriježene predodžbe o mladima kao »potencijalnoj opasnosti«? Nove uloge, društveno odgovornija pozicija a naročito ubrzavanje procesa izlaženja mladih iz adolescencije u svakom slučaju mijenjaju vrijednosti, vrijednosne orijentacije, stilove života itd. mladih. Na koji način i u kom smjeru? Nisam uvjeren da se na ovo i slična pitanja može odgovoriti isključivo teorijskom analizom ili tekstovima temeljenim na apriorističkim ocjenama.

Veliki broj tekstova što se bave tom problematikom, na žalost je društveno političke provenijencije a rezultat je intenzifikacije rada omladinske organizacije. U takvim se napisima nerijetko spominju smjernice, programi, »ocjene« stanja i slično, koje su često trivijalne. Podrazumijevajući dublji uvid u procese promjena u strukturi stavova mladih kao nešto općepoznato, njima se nastoje servirati (ili pak oduzeti) sadržaji za koje se kasnije ustanovi da ne pobuđuju nikakav afinitet omladinaca (naročito ne onih mladih).

Takva situacija sliči pomalo klasičnom autoritarnom odnosu u kojemu se zna tko sluša a tko naređuje.

Naravno da mlade ne možemo prepustiti stihiji društvenog previranja. No, želimo li na bilo koji način utjecati, bilo na društvene procese, bilo na društvene grupe, osnovni je preduvjet, da ih solidno i temeljno poznamo. Tu se nameće niz pitanja na koje još ni izdaleka ne postoje uvjerljivi odgovori.

Znamo li kakva nam je omladina? Poznajemo li motive onog njihovog dijela koji je proklamiran za napredna društvena kretanja? Ili pak njihove

1) Spomenimo nekoliko značajnijih:
V. Jerbić, S. Lukić: Idejna kretanja i konfliktna žarišta u redovima mladih, radni materijal, Zagreb, 1980.

B. Šverko i sur.: Psihosocijalni aspekti izbora obrazovanja i zanimanja, CDD, Zagreb, 1980.

Čulig, Fanuko, Jerbić: Vrijednosti i vrijednosne orijentacije mladih, CDD, Zagreb, 1982.

M. Jilek: Omladinske radne akcije — problemi i perspektive, CDD, Zagreb, 1980.

interese, vrijednosti, vrijednosne orijentacije, način i stilove života? Stječe se dojam da nismo sigurni u to da li je naša omladina zaista »naša«. Ta i slična pitanja ponukala su najrazličitije institucije i pojedince da teorijski osmisle ili pak empirijski verificiraju nove tendencije i promjene u omladinskoj populaciji što su velikim dijelom uvjetovane aktualnim društveno-ekonomskim i društveno-političkim procesima. Za ta su se pitanja izgleda napokon ozbiljnije zainteresirale i društveno-političke organizacije, a posebno SSO. Potonja organizacija poduzela je u posljednjih nekoliko godina značajnije korake za upoznavanje same sebe. Najpozitivnija i jedina relevantnija akcija u tom pravcu je svakako pokušaj znanstvenog upoznavanja fenomena mladosti i omladine. Prvenstveno su mi ovdje na umu nekoliko empirijskih istraživanja koja su prezentirana široj javnosti u izdanju istraživačkog odjela CDD-a, a pod pokroviteljstvom RK SSOH. Jedno od najeminentnijih djela tog opusa jest istraživanje stilova života zagrebačkih srednjoškolaca², čiji su autori A. Fulgosi i F. Radin. U daljnjem će tekstu biti riječ upravo o knjizi pod istim naslovom koju je izdao CDD u Zagrebu 1982. godine; »Stilovi života zagrebačkih srednjoškolaca« je multivarijantna psihografska analiza ponašanja dijela omladinske populacije³. Sadrži 164 stranice od kojih je posljednjih četrdesetak iscrpan dodatak u kojem su zbog znanstvene korektnosti priloženi upitnik (bez dijela — varijable ličnosti), najvažnije korelacijske matrice i obilati popis korištene literature. Stručnu recenziju obavili su S. Kljajić i M. Zvonarević. Najvažniji rezultati prikazani su grafički (osam grafikona) i u više od osamdeset tabela, što uz pripadnu interpretaciju čini rad izuzetno znanstveno korektnim.

Knjiga se sastoji od pet poglavlja i PRILOGA. U uvodnom dijelu iznesene su teorijske pretpostavke istraživanja stilova života uopće, te kratka rekapitulacija dosadašnjih razmatranja tog problema u literaturi. Drugo poglavlje određuje problem istraživanja i sadrži operacionalne definicije osnovnih pojmova. U trećem poglavlju, pod nazivom **Metodologija istraživanja** spomenuti su osnovni parametri konstituiranja uzorka, grupe varijabli odnosno instrumentarij i način obrade podataka. U poglavlju **Rezultati i interpretacija** izneseni su obilni dobro interpretirani podaci. U **Zaključku** su rezultati prikazani sažeto, rasterećeni »suvišnih« metodoloških napomena. Taj dio knjige kao, uostalom, i sama interpretacija pruža mogućnost uvida u rezultate i onim čitaocima koji »nisu familijarni« s »novijim« metodama analize i obrade empirijskih podataka.

Kažimo sada nešto više o temi kojom su se autori bavili, načinu na koji su dobiveni rezultati i samoj interpretaciji empirijskih podataka. U uvodnoj napomeni autori se opredjeljuju za shvaćanje stilova života kao »tipičnih i relativno konstantnih modela ponašanja«⁴, što uvjetuje i njihovo opredjeljenje za tzv. psihografske metode istraživanja. No, pod tim se ne podrazumijeva i teorijsko određenje stilova života. Teorijske definicije preuzete su od S. Calvija (1976) koji pod stilom života podrazumijeva »skup

2) Fulgosi, Radin: Stilovi života zagrebačkih srednjoškolaca, CDD RKSSOH, Zagreb, 1982.

3) Valja napomenuti da je taj rad eksplorativnog karaktera, dakle u svakom slučaju pionirski na tom području, te da su u skladu s tim i rezultati diskutabilniji, ali i manje podložni kritici.

4) Ove varijable ispitivane su pomoću preuzetih, ili radi istraživanja specijalno konstruiranih skala stavova. Nije uobičajeno da se takve skale javno prezentiraju jer bi postale pomalo neupotreb- ljive za daljnja istraživanja.

5) op. cit. str. 7

konkretnih ponašanja i orijentacija ponašanja, koji izražava intencionalnost i zajedničku organizaciju te predstavlja specifičan način egzistencije — individualni i grupni⁶, te V. Pešić (1977) koja pod tim podrazumijeva »skupove obrazaca ponašanja u sferi zadovoljavanja potreba i ciljeva pojedinaca koji, kao određena ponašajna cjelina, izražavaju njegovu osnovnu životnu orijentaciju, a u zavisnosti su od objektivnih uslova života pojedinca odnosno društvene grupe kojoj pripada«⁷.

Stilovi života istraživani su u četiri sfere života: slobodnom vremenu, školi, obitelji i društveno političkoj aktivnosti. Budući da su te kategorije široke nije svejedno koji će nas sadržaj zanimati. Autori pretpostavljaju da različiti načini zadovoljavanja nekih potreba stoje u uskoj vezi s manifestacijama različitih stilova života. Slijedeće su potrebe uzete kao relevantne: potrebe društvenosti, kulturno-rekreativne potrebe i egzistencijalne potrebe. Osnovni cilj istraživanja bio je »ustanoviti da li se unutar ispitane populacije ... formiraju grupe ili segmenti varijabli koje bi predstavljale ili bar bile indikator određenih stilova života«⁸. Također analizirana je veza između stilova života i socio-demografskih varijabli, odnosno stilova života i skala ličnosti.

Anketiranje je obavljeno na uzorku polaznika usmjerenog obrazovanja u Zagrebu. Odabrano je šesnaest kvalitativno različitih centara, te unutar njih različita usmjerenja, pri čemu su ispitanici birani nasumice i anketirani anonimno. U uzorku su bili zastupljeni ispitanici prvih i završnih razreda. S obzirom na eksplorativni karakter istraživanja uzorak je bio relativno velik (939 ispitanika), što donekle umanjuje neke njegove nereprezentativne komponente (npr. omjer učenika i učenica — 2 : 3, namjeran izbor centara i sl.) Instrument se sastojao od tri dijela, socio-demografskih varijabli (45), varijabli ponašanja i orijentacija ponašanja (245), te varijabli ličnosti (114). Varijable ponašanja bile su likertove skale dihotomiziranog tipa. Valja napomenuti da takve skale donekle »prisiljavaju« ispitanike da se opredijele bilo za, bilo protiv ponuđenog stava što je metodološki diskutabilno, jer se time gube iz vida mogući neutralni odgovori, čime se donekle gubi kontrola nad stvarnim neutralnim opredjeljenjem određenog broja ispitanika.

Dobiveni podaci obrađeni su postupkom faktorske analize gdje je dobiveno 47 tzv. faktora I reda od kojih se 23 pokazalo kao dovoljno interpretabilnih na osnovi okupljanja varijabli⁹ u logički i iskustveno korisne cjeline (faktore). Interpretabilni faktori pokrivaju oko 33% zajedničke varijance, što je s obzirom na karakter istraživanja zadovoljavajuća vrijednost. Iznenaduje relativno veliki broj faktora I reda, no, kako i sami autori zaključuju¹⁰, to je obično posljedica velikog broja varijabli, iako, po mom mišljenju, dio razloga leži i u instrumentu koji je specijalno konstruiran radi istraživanja, te je u tom smislu nov. Iz rezultata je očigledno da faktori I reda ne

6) *ibid.* str. 26

7) *ibid.* str. 26

8) *ibid.* str. 28

9) Faktori su konstituirani od varijabli koji su s ekstrahiranom dimenzijom najjače korelirani. Običaj je da se pod statistički značajnom povezanošću varijable s faktorom uzimanja korelacija 0,40 i veća. Iz teksta nije potpuno jasno zašto su autori korelacija veličina 0,30 uzimali kao statistički značajne. Vjerojatno zbog mogućnosti bolje interpretacije faktora. No, ta razlika ne znači metodološku nekoherentnost.

10) *ibid.* str. 34 i str. 47

daju stilove života nego samo uže modele ponašanja. Faktorska analiza II reda izvedena na intepretabilnim faktorima I reda dala je 14 faktora II reda, od kojih je izdvojeno 8 dovoljno prepoznatljivih stilova života. Autori su dijagnostilirali slijedeće stilove života: 1. intelektualno angažirani, 2. tradicionalni, 3. stil života sport i tehnika, 4. konfliktni odnosi s roditeljima, 5. neprilagođenost i dosada 6. vjera i politička neangažiranost, 7. ponašajna nezavisnost (u odnosu na roditelje), 8. dokoličarenje, potrošnja i pomodarstvo.

Ispitanici koji žive intelektualno angažiranim stilom života »... prate i posjećuju kulturno-umjetničke manifestacije i kulturne institucije, čitaju knjige različitih književnih rodova (ali uglavnom angažirane), na radiju, televiziji i u novinama prate emisije iz kulture i društveno-političkog života, a o tim temama razgovaraju s prijateljima i roditeljima, često zalaze u knjižare i knjižnice i prisustvuju javnim tribinama. Uglavnom ne drže do mode i imaju bolji školski uspjeh«¹¹. Pripadnik tradicionalnog stila života provodi vrijeme »... u obitelji, kod kuće također običava provoditi veći dio ljetnog i zimskog raspusta. Sluša narodnu glazbu i šlagere, a nema afiniteta prema rock glazbi. U novinama povremeno čita članke i komentare iz privrede, obavlja kućanske poslove, ima više braće i sestara i uopće živi u obitelji s većim brojem članova.«¹²

Pripadnik stila života sa sportom i tehnikom »... prati sportska zbivanja i aktivno se bavi sportom, čita knjige s područja znanosti i tehnike (naglasak je na tehnici) kao i znanstvenu fantastiku, prati više novina (među njima posebno mjesto zauzimaju Sportske novosti), u novinama čita članke o sportu te o znanosti i tehnici, a emisije sličnog sadržaja gleda na televiziji te o tome priča s prijateljima. Na radiju i TV često prati kratke informativno-političke i dokumentarne programe.«¹³

Slijedeća grupa ispitanika provodi život u slaboj ili nikakvoj komunikaciji s roditeljima pa se ne vezuje uz obitelj. Budući da njihove želje ostaju nerealizirane, u okviru porodice a nisu našli kompenzaciju izvan nje, taj stil života donekle se razlikuje od prethodnih jer je prije skup uzroka frustrirane situacije ispitanika nego li stil života. On pokazuje što ispitanici **nisu** (ili ne žele biti), pa je logično da taj faktor gotovo i nije koreliran sa sociodemografskim obilježjima, nego s faktorom ličnosti.

Posebno je dijagnostičan peti stil života. Radi se o ispitanicima koji se dosađuju i lutaju bez cilja, veći dio vremena provode u spavanju (izležavanju) u lošim su odnosima s nastavnicima a seksualne želje ne vezuju uz određenu osobu.

Pronađen je također i stil života koji se temelji na religijskom uvjerenju i političkoj neangažiranosti. Takav ispitanik je »... vjernik, sudjeluje u vjerskim obredima, u njegovom se stanu organiziraju proslave vjerskih praznika, ne namjerava (ili nije siguran da li će) postati članom SK. On se opredjeljuje za stavove koji su ili apolitični ili nisu u skladu s našom ideologijom i društveno političkim uređenjem.«¹⁴

11) *ibid.* str. 121

12) *ibid.* str. 122

13) *ibid.* str. 122—123

14) *ibid.* str. 124

Slijedeći stil života ukazuje na grupaciju ispitanika koji su u najvećoj mjeri emancipirani od porodice. Pri tom se roditelji ne zanimaju ni za njihov uspjeh u školi, ni za oblačenje, izlaske, druženje i poznanstva, niti pak kontroliraju kako troše svoj novac.

Posljednji pronađeni stil života izdiferencirao je grupaciju omladinaca za koju je čest i u žargonu uvriježen izraz »šminkeri«. Takav ispitanik veći dio vremena provodi u »kafiću« ili disco-klubu s istomišljenicima s kojima razgovara o modi, suprotnom spolu i seksu, ili pak o drugim prijateljima i poznanicima. U životu mu je najvažnija veza sa suprotnim spolom, koja se svodi na kvantitet, kako u pogledu seksualnih odnosa, tako i u pogledu čestih promjena partnera. Radi se o ispitanicima koji posjeduju znatan džeparac a na kojem se izgleda temelji njegov svjetonazor čim smatraju da je sreća povezana s kupovnom moći.

Kao što se vidi, radi se o osam relativno nezavisnih¹⁵ stilova života od kojih je većinu, izuzev 4 i 7., moguće jedinstveno klasificirati. Naime, spomenuta dva ne pokrivaju sve sfere potreba koje su spomenute u teorijskom dijelu istraživanja, pa bi se prije moglo reći da se radi o individualno-psihološkom snimku određenih ispitanika nego o stilu života kako je određen spomenutim definicijama. Druga opaska odnosi se na konstataciju autora u vezi s egzistencijom tzv. antistilova¹⁵. Naime, većina faktora II reda bipolarnog je karaktera, a posebno neki faktori I reda koji predstavljaju nezadovoljenje neke potrebe ili neprihvatanje nekog stava. Hipoteza o egzistenciji antistilova mogla se provjeriti naknadnom obradom podataka. Najprihvatljivija tehnika u tom smislu je taksonomska analiza polarnih taksona koja detektira sve bipolarnosti ukoliko one postoje u istraživanoj populaciji. Takva analiza prezentirala bi nadasve zanimljivu informaciju, pa bih autorima koji namjeravaju napraviti dodatne obrade podataka sugerirao njihovu upotrebu.

Poseban dio interpretacije predstavljaju rezultati analize osobina ličnosti. Za njihovu analizu korištene su skale (ljestvice) sastavljene od niza stavova. Te su skale pokazale visoki stupanj pouzdanosti prilikom ranijih testiranja. Autori su ispitali slijedeće osobine: konformizam, autoritarnost, rigidnost, anomiju, anksioznost, agresivnost, hipersenzitivnost, impulzivnost, depresivnost, hipomaničnost, paranoidnost, shizoidnost, opsesivnost i fobičnost. Već na prvi pogled uočljiv je karakter tih osobina. Gotovo sve osobine su psihopatološke (?) što je iznenađujuće, jer je za očekivati da i druge osobine ličnosti značajno utječu ili pak proizlaze iz određenog stila života. Istina, autori na više mjesta¹⁸ ističu da se ne radi o mjerenju psihopatoloških karakteristika ličnosti omladine, što argumentiraju relativno niskom bodovnom vrijednošću s obzirom na predviđenu skalu za mjerenje psihopatoloških devijacija. Iako su rezultati faktorske analize spomenutih osobina ispitanika najpouzdaniji dio istraživanja (što je i logično s obzirom na višestruko prethodno testiranje spomenutih instrumenata), valja reći da je on ipak metodološki nedostatan. No, isto tako treba napomenuti da bi za po-

15) To je vidljivo iz korelacijske matrice II reda, gdje su sve korelacije statistički relativno značajne (najveća je 0,256)

16) ibid str. 48

17) Npr. inteligencija ili općenitije, skup razvojnih karakteristika odnosno intelektualnih sposobnosti, zatim potreba za ego-identitetom itd.

18) Vidi npr. str. 87 i 92

trebe bilo kojeg eksplorativnog istraživanja bilo vrlo teško konstruirati pouzdane ljestvice ostalih osobina ličnosti. Isto tako, ostaje otvoreno pitanje koje sve osobine ličnosti doista profiliraju neki stil života.

Sociodemografske determinante bile su u upitniku zastupljene s 45 varijabli koje su se odnosile na spol ispitanika, zaposlenje i zanimanje roditelja, mjesečni prihodi u porodici, posjedovanje raznih dobara, članstvo roditelja u SK itd. Te varijable su zajedno s dobivenim faktorom stilova života podvrgnute regresijskoj analizi. Svrha tog postupka bila je da se ustanove koje individualne osobine s jedne strane, te socio-demografske determinante s druge, profiliraju određeni stil života. Na taj način pripadnici pojedinih stilova života postaju »prepoznatljiviji« i iskustveno uvjerljiviji.

Istraživanje je pokazalo da pripadnici intelektualno-angažiranog stila života imaju obrazovanije roditelje s boljim zaposlenjem. Oni posjeduju kućnu biblioteku i pisaći stroj, a pretežno se radi o ženskim ispitanicima. Što se tiče osobina ličnosti oni u većini spomenutih osobina pokazuju najmanje vrijednosti, što ukazuje na vrlo stabilne ličnosti. Posebno se odlikuju antikonformizmom.

Pripadnici tradicionalnog stila života žive u imovinski slabijim porodicama. (ne posjeduju vikendicu, telefon, opremu za elitnije sportove itd.). Majka im je uglavnom domaćica, a porijeklom su sa sela ili iz manjih mjesta. Od osobina ličnosti najzastupljeniji su konformizam i anksioznost.

Ispitanici koji žive za sport i tehniku uglavnom su muškarci koji nisu hipersenzitivni i fobični, dok ispitanici koji su u konfliktu s roditeljima pokazuju obratne osobine uključujući i tzv. depresivnu disocijaciju. Češće su u pitanju ispitanici ženskog spola, iz centara za neproizvodna zanimanja i u većem broju slučajeva iz porodice slabijeg imovinskog stanja.

Ispitanici koji život provode u dosadi i lutaju bez cilja agresivno su i shizoidno nastrojeni u većoj mjeri nego ostali ispitanici. Roditelji su im visokoobrazovani i boljeg imovnog stanja a najčešće su urbanog porijekla. Često su im očevi članovi SK.

Ispitanici-vjernici blago tendiraju anksioznosti i paranoidnosti. Sociodemografske varijable slabije objašnjavaju taj stil života, izuzev nečlanstvo oca u SK. Profil ispitanika koji su na pragu emancipacije od roditelja u manjoj je mjeri objašnjen sociodemografskim varijablom faktora ličnosti. Profil ispitanika koji žive dokoličarski, potrošački i pomodarski određen je agresivnošću, hipomaničnošću i rigidnošću s jedne strane, te boljim imovinskim stanjem roditelja i urbanim porijeklom s druge.

U namjeri da što bolje ocrtaju profile pripadnika pojedinih stilova života, autori su analizirali rezultate 5% najekstremnijih ispitanika iz svakog stila života. Takve ispitanike nazivaju najtipičnijim. Da ne bi došlo do terminološke nesuglasice, treba objasniti da su tipični ispitanici, statistički gledano, dominantni ispitanici zastupljeni u najvećem broju i predstavljaju prosječnog ispitanika. U faktorskoj analizi su ekstremni ispitanici dominantni za pojedini faktor. Dakle taj dio istraživanja veoma je instruktivan i metodološki korektan jer pokazuje postojanje značajnih statističkih razlika između pojedinih stilova života u zastupljenosti osobina ličnosti što omogućava određenu korespondenciju ili (inokorespondenciju) između dobivenih stilova života. Napomenimo još na kraju da su sve socio-demografske va-

rijable analizirane frekvencijski¹⁹, te da je distribucija za većinu varijabli posebno interpretirana što predstavlja niz dodatnih informacija i upotpunjuje ovo, rezultatima bogato, i konzistentnim objašnjenjima kompletirano istraživanje. S obzirom na preliminarni i eksplorativni karakter istraživanja valja konstatirati da istraživanje u potpunosti zadovoljava te da se slobodno može izdvojiti kao eklatantan primjer istraživanja nedovoljno poznatih sfera društvenog života.

¹⁹ Treba svakako pozdraviti hrabrost autora da uopće daju distribucije varijabli. Većina istraživača to izbjegava.